

תהילים מסנור ה"ד

מזמור ק"ד נכנס לתוך סדור התפלה, כשיר של ראש חדש. כנראה בעקבות פסוק יט: "עשה ירח למועדים". הרבה מתפוצות ישראל נוהגים לאמרו בכל שבתות החורף, החל משבת בראשית ועד שבת הגדול. במבט ראשון נדמה שהמזמור כולל רצף של תמונות מרהיבות מן הבריאה: דומם, צומח וחי שבהשתלבותן יחד מביאות את האדם להכרה בגדולתו של ה' ולברכת ה': "ברכי נפשי את ה'". עיון נוסף מלמד שרצף התמונות והתיאורים אינו אקראי. כפי שנראה להלן, המזמור נפתח בקריאה שמהווה כותרת הפוכה לשלושת חלקי המזמור המרכזיים: חלקה הראשון של הכותרת "בְּרָכִי נַפְשִׁי אֶת ה'" מתייחס לברכה שמופיעה בחלקו האחרון של המזמור (לא-לה). חלקה השני של הכותרת "ה' אֶ-לֵהי, גְּדֹלַת מְאֹד" מתייחסת לתיאור גדולת ה' וחכמתו המשתקפים בעולם הנברא (ה-ל), חלקה האחרון של הכותרת "הוֹד וְהָדָר לְבִשְׁתֶּךָ" מתייחס לחלקו הראשון של המזמור המתאר את משרתיו של ה' שבאמצעותם מתגלה הודו והדרו (ב-ד). את מבנה המזמור ניתן לראות בתרשים המצורף.

1. עיון במזמור מעלה שהמזמור מתייחס לבריאה וכך כותב **בעל הלבוש**¹: בשבת בראשית נוהגין להתחיל לומר "ברכי נפשי", והטעם שמתחילין אותו בשבת זו משום שכל אותו המזמור מדבר מענין מעשה בראשית לכך מתחילין אותו בשבת של פרשת בראשית.
 - א. השוו את סדר הבריאה המופיע במזמור לסדר הבריאה בבראשית. מה שווה ומה שונה בתיאורים?
 - ב. אלו שלבים בבריאה אינם מופיעים במזמור ק"ד לפי סדר בריאתם?
 - ג. עד כמה סיפור הבריאה צריך לשמש מפתח וכלי הכרחי בנייתו מבנה המזמור?

"הוֹד וְהָדָר לְבִשְׁתֶּךָ"
הוֹדוּ לַה' הַמַּתְגַּלָּה בְּכָלֵי תְשׁוּמֵיִשׁוֹ וּמִשְׁרָתָיו (ב-ד)

2. פסוקים ב-ד הכתובים בזמן הווה מתארים את כלי תשמישו של ה'.
 - א. מי הם כלי תשמישו של ה' ולמה מדומה כל אחד מהם?
 - ב. מה המכנה המשותף של כל משרתי ה'?

"ה' א-להי גְּדֹלַת מְאֹד"
גְּדֹלַת ה' הַמַּתְגַּלָּה דְּרַךְ הַתְּבוֹנָנוֹת בְּאִיזוֹנֵי הַבְּרִיאָה וּבְקִיּוּמָהּ (ה-ז)

פס' ה-ל המתארים את גדולת ה' דרך התבוננות באיזוני הבריאה ובקיומה מורכבים משלושה חלקי משנה. שני החלקים הראשונים מתארים את האיזונים העדינים שהשם יצר בבריאה. החלק הראשון מתייחס לדומם לצומח ולחי (ו-יח), והחלק השני מתייחס לאיזונים בזמנים (יט-כג). בחלק השלישי, לאחר שבעל המזמור מסיים לתאר את האיזונים בבריאה הוא פונה לתאר את תלותם המוחלטת של הבריאה בה' (כז-ל).

1 הרב מרדכי יפה (1530 - 1612) המכונה "בעל הלבושים" או "בעל הלבוש" היה מחכמי בוהמיה; רב, פוסק ומפרש השולחן ערוך.

3. יצירת הארץ והברואים (ו-יח)

פס' ה' "יָסַד אֶרֶץ עַל מְכוּנָהּ בַּל תִּמּוּט עוֹלָם וְעַד" משמש כותרת לפסוקים ו-יח שבהם מתוארת יצירת הארץ והברואים. תיאור זה כולל שלושה תיאורים משנה:

- × תיאור הרחקת המים מהארץ (ו-ט)
- × תיאור השבת המים לארץ (י-יח)
- × מים תחתונים (י-יב)
- × מים עליונים (יג-יח)

- א. עיינו בפסוקים מה תפקידם של המים בבריאה? מה סכנתם?
- ב. מה יחסו של ה' למים?

4. יצירת הזמנים (יט-כג)

א. פס' יט משמש כותרת לפסקה. לאחר מכן מתואר הלילה (כ-כא), והיום (כב-כג). עיינו בפסוקים: מה היחס בין היום ללילה ומה חשיבותו ומקומו של כל אחד מהם?
ב. בפס' כד פורצת מפי בעל המזמור קריאת התפעלות "מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית". עיינו בפסוקים ובדבריו של פרופ' וייס וחשבו מהי הנקודה המרכזית המפעימה את בעל המזמור וכיצד היא באה לידי ביטוי באופן ניסוחו של פס' כ"ד.

מ' וייס: "בצדק העירו על מזמורנו שהוא כעין סימפוניה על הנושא "וירא א-לוהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (בראשית א', לא). מזמורנו מתאר ומדגים את ה'טוב מאד' הזה, שהוא הקשר התכליתי שבין כל היצורים, הטבע אינו אלא אורגאניזם נפלא המסודר ומודרך על יד החכמה הא-לוהית. כל פרט משלים את השני, מועיל לשני, ועזרת גומלין זו שבטבע היא היא החכמה שעליה מהלל משוררנו את הבורא" (המקרא כדמותו, עמ' 89).

5. תלות הבריאה בבורא (כז-ל)

לאחר שבעל המזמור סיים לתאר את האיזונים העדינים שה' יצר בבריאה הוא פונה לתאר את תלותם המוחלטת בה' (כז-ל).
א. מדוע בעל המזמור מוסיף את הפסוקים הללו למזמור?
ב. במה באה לידי ביטוי תלותם המוחלטת של הברואים בה'?
ג. לפס' אלה יש רמיזות לסיפור המבול, עימדו על הזיקות המילוליות ועל משמעותם בהקשר של התיאורים שהופיעו קודם לכן במזמור.
ד. בין חלק א' (ה-כד) ובין חלק ב' (כז-ל) מופיעים שני פסוקים המתארים את הים. פסוקים אלה חורגים מרצף התיאור. א. מדוע בעל המזמור משבץ פסוקים העוסקים בשליטתו של ה' בים? עיינו במקורות הבאים: שמות י"ד, כא-כב; ט"ו, ח-יג; איוב מ', כה-לב.
ב. מדוע לדעתכם בעל המזמור מקדיש לעניין רק שני פסוקים?

ברכי נפשך את ה'
ברכת ה' (א-לב)

6. בסופו של המזמור פונה בעל המזמור לברך את ה'.

- א. המילה שמחה חוזרת בפסוקים אלה פעמים. למי היא מתייחסת בכל פעם?
- ב. מהי הברכה של בעל המזמור? מה היחס בין הפרט לכלל בברכה זו?
- ג. מדוע בסיום המזמור מופיע תפילה למיגור הרשעה? עיינו גם בדבריה של ברוריה המובאים בגמרא.

בבלי ברכות י עא: הנהו בריוני, דהוו בשבבותיה דרבי מאיר והוו קא מצערו ליה טובא; הוה קא בעי רבי מאיר רחמי עלויהו כי היכי דלמותו; אמרה ליה ברוריא דביתהו: מאי דעתך, משום דכתיב יתמו חטאים, מי כתיב 'חוטאים'? 'חטאים' כתיב! ועוד: שפיל לסיפיה דקרא: ורשעים עוד אינם. כיון דיתמו חטאים - ורשעים עוד אינם! אלא בעי רחמי עלויהו דלהדרו בתשובה - ורשעים עוד אינם! בעא רחמי עלויהו - והדרו בתשובה.

הרחבה: מרָה הַיָּם מֵיָמֹס כְּנָנִי

רבים מהאליים בפנתיאון הבבלי מזהים עם כוחות טבע או מייצגים אותם. משום כך נטו חוקרים לראות במיתוסים רבים ביטוי למפגש של האדם עם איתני הטבע. ואולם הם התקשו להסביר מדוע דווקא המיתוס המכונן הראשית, של בבל מתאר מאבק במים, שהרי מאבק כזה אופייני יותר לאזורים השוכנים ליד חופיו של ים גועש, ובבבל רוב המים באים משני נהרות, הפרת והחידקל. ואכן חוקר המזרח הקדמון, ת' יקובסון, סבור כי מקורו של המיתוס הזה אינו בבבל עצמה, אלא בחופי הים התיכון. לדעתו בני האדם שהתגוררו לחופי הים התיכון חששו שהגלים המתנפצים אל החוף יעברו את קו המים ויציפו את היבשה, חרדה זאת הייתה הבסיס לתפיסה שכוחות הים, התהום, שואפים להשמיד את היקום. מנקודת מבטם של האנשים שעל החוף, התחוללו הסערות מעל הים התיכון ולא בים עצמו, אלי הסערה נחלצו לעזרת בני האדם, היכו את הים בברקים וברעמים ואילצו אותו לא לחרוג מגבולו. לדעת יקובסון אנשי החוף היו האנשים הראשונים שעיצבו את המיתוס. עם השנים הם היגרו לבבל ולסביבתה והביאו עמם את המיתוס הזה אשר במשך הזמן הותאם לאזור החדש.

דבריו של יקובסון אינם מבוססים רק על השערותיו הפרועות אלא גם על ממצאים המורים שעל שפת הים התיכון אכן סופרו מיתוסים ובהם מוטיבים דומים מאוד לאלה הידועים מ'אנומה אליש'. בשנת 1929 יצאה משלחת של ארכיאולוגים צרפתים לתל ראס שמרה, בחופיה הצפוניים של סוריה. המשלחת חפרה בתל כעשר שנים וחשפה שרידים של העיר הקדומה אוגרית. באוגרית חי באלף השני לפני הספירה עם ממוצא שמי-מערבי, כמונו. שפתו הייתה אוגריתית. מן המחקרים התברר שהאוגריתית קרובה מאוד לעברית. עם התעודות שמצאו הצרפתים היו גם כמה לוחות ובהם קטעים משיר ארוך המתאר את עלילות אל הסערה הכנעני, בעל, ואחותו האל ענת. בעל וענת נלחמו ב'זבל ים', האם המופקד על הים. ליצדו של זבל ים עמדה חבורה של מפלצות ים כמו לווייתן, נחש בריח, נחש עקלתון ותנין בעל שבעה ראשים. ענת ובעל הכניעו את האלים המורדים ומנעו ממקורות המים את האפשרות לחרוג מגבולם ולהטביע את העולם.

(א) בְּרַכֵּי נַפְשֵׁי אֶת ה' ה' אֱלֹהֵי גְדֻלַּת מַאֲד הוֹד וְהַדָּר לְבִשְׁתָּ

**הוד והדר
לבשת**

בית א' - הודו של ה' המשתקף בכלי תשמישו ומשרתיו

- (ב) עֹטָה אֹר כְּשִׁלְמָה נוֹטָה שָׁמַיִם בְּיָרִיעָה.
- (ג) הַמְקֻרָה בַּמַּיִם עַל־יִדְתָּיו הַשָּׁם עֲבִים רְכוּבוֹ הַמְהַלֵּךְ עַל כַּנְפֵי רוּחַ.
- (ד) עֹשֶׂה מְלֶאכֶיו רֹחוֹת מְשֻׁרְתָיו אֵשׁ לֵהֵט.

בית ב' - גְּדֻלַּת ה' הַמַּתְגַּלָּה דְּרַךְ הַתְּבוּנָה בְּאֵיזוֹן הַבְּרִיאָה וּבְקִיּוּמָה

**ה' אלקי
גדלת מאד**

1. תיאור הרחקת המים מהארץ (ה-ט)

- (ה) יָסַד אֶרֶץ עַל מְכוּנָה בַּל תִּמּוּט עוֹלָם וְעַד.
- (ו) תְּהוֹם כְּלָבוּשׁ כְּסִיתוֹ עַל הָרִים יַעֲמִדוּ מַיִם.
- (ז) מִן גְּעֻרָתָהּ יִנּוּסוּן מִן קוֹל כְּעִמָּה יִתְפַּזֵּזוּ.
- (ח) יַעֲלוּ הָרִים יִרְדּוּ בְּקַעֲוֹת אֶל מְקוֹם זֶה יִסְדַּת לָהֶם.
- (ט) גְּבוּל שָׁמַיִת בַּל יַעֲבְרוּן בַּל יִשְׁבּוּן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ.

2. תיאור השבת המים מהארץ (י-יח)

- (י) הַמְשַׁלַּח מֵעֵינַיִם בְּנַחְלִים בֵּין הָרִים יִהְלֹכוּ.
- (יא) יִשְׁקוּ כָּל חַיֵּי הָאָרֶץ וְיִשְׁבְּרוּ פְּרָאִים צִמָּאִים.
- (יב) עַל־יָהֶם עוֹף הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוּן מִבֵּין עֲפָאִים יִתְנוּ קוֹל.

**מי תהום
מים תחתונים**

- (יג) מְשַׁקָּה הָרִים מֵעַל־יִדְתָּיו מִפְּרֵי מַעְשֵׂיֶה תִשְׁבַּע הָאָרֶץ.
- (יד) מִצְמִיחַ חֲצִיר לְבַהֲמָה וְעֵשֶׂב לְעִבְדַּת הָאָדָם לְהוֹצִיא לָחֶם מִן הָאָרֶץ.
- (טו) וַיִּוֶן יִשְׁמַח לְבַב אֲנוּשׁ לְהַצְהִיל פְּנִים מִשָּׁמֶן וְלָחֶם לְבַב אֲנוּשׁ יִסְעֵד.
- (טז) יִשְׁבְּעוּ עֲצֵי ה' אֶרְצֵי לִכְנוֹן אֲשֶׁר נָטַע.
- (יז) אֲשֶׁר שָׁם צִפְרִים יִקְנְנוּ חֲסִידָה בְּרוּשִׁים בֵּיתָה.
- (יח) הָרִים הַגְּבוּהִים לִיַּעֲלִים סְלַעִים מַחֲסֵה לְשִׁפְנַיִם.

**מי גשמים
מים עליוניים**

3. תיאור יצירת הזמנים (יט-כג)

(יט) עֹשֶׂה יָרַח לְמוֹעֲדִים שָׁמֶשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ.

- (כ) תְּנִשְׁתׁ חֲשֵׁךְ וַיְהִי לַיְלָה בּוֹ תִרְמַשׁ כָּל חַיֵּי הָעָרֶץ.
- (כא) הַכְּפִירִים שֹׁאֲגִים לְטָרְף וּלְבִקֵּשׁ מֵאֵל אֲכָלִים.

הלילה

- (כב) תִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ יֵאֲסֹפוּן וְאֵל מְעוֹנֹתָם יִרְבְּצוּן.
- (כג) יֵצֵא אָדָם לַפְּעֹלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ עַד־יָעֲרֵב.

היום

(כד) מֶה רַבּוּ מַעְשֵׂיֶה ה' כָּל־כֶּלֶם בְּחִכְמָה עֹשֵׂיתָ מְלֶאכֶה הָאָרֶץ קִנְיָנָה.

סיכום

- (כה) זֶה הֵימָּה גְּדוֹל וּרְחֹב יָדַיִם שָׁם רָמַשׁ וְאִין מִסְפָּר חַיּוֹת קִטְנוֹת עִם גְּדֻלוֹת.
- (כו) שָׁם אֲנִיּוֹת יִהְלֹכוּ לְוִיתָן זֶה יִצְרַתָּ לְשִׁחַק בּוֹ.

נספח

4. תלות הבריאה בבורא (כז-ל)

- (כז) כָּל־כֶּלֶם אֱלֹהֵי יִשְׁבְּרוּן לְתַת אֲכָלֶם בְּעֵתוֹ.
- (כח) תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֻטוּן תִּפְתַּח יָדְךָ יִשְׁבְּעוּן טוֹב.
- (כט) תִּסְתִּיר פְּנֵיךָ יִבְהַלּוּן תִּסְפֶּה רוּחַם יִגְעוּן וְאֵל עַפְרָם יִשׁוּבוּן.
- (ל) תִּשְׁלַח רוּחְךָ יִבְרָאוּן וַתִּחַדֵּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה.

בית ג' - ברכת ה'

- (לא) יְהִי כְבוֹד ה' לְעוֹלָם יִשְׁמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו.
- (לב) הַמְבִּיט לְאֶרֶץ וַתִּרְעַד יַגַּע בְּהָרִים וַיַּעֲשֶׂנוּ.
- (לג) אֲשִׁירָה לָהּ בְּחַיֵּי אֲזַמְרָה לְאֵלֶיהִי בְּעוֹדִי.
- (לד) יַעֲרַב עַלְיוֹ שִׁיחֵי אֲנָכִי אֲשַׁמַּח בָּהּ.
- (לה) יִתְמוּ חַטָּאִים מִן הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים עוֹד אֵינָם בְּרַכֵּי נַפְשֵׁי אֶת ה' הַלְלוּ יְהוָה.

**ברכי נפשי
את ה'**